

Н. А. Лемешева,

методист лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИХОВУЄМО УКРАЇНСЬКЕ В КОЖНОМУ ДИТЯЧОМУ СЕРЦІ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

*Єднаймося, браття, бо ми - українці!
Коли ми всі разом, то ми у броні.
Нехай не панують над нами чужинці,
Ми скажемо: « Ні!», цій гібридній війні.
Єднаймося, браття, бо разом ми сила!
Потрібно здолати усіх ворогів,
Щоб наша країна навік захистила
Державність свою, своїх дочок й синів.*

Ольга Калина

У наш час, в умовах тотальної глобалізації суспільства, проблема збереження національної ідентичності стала першорядною в усьому світі. В Україні вона загострилася з огляду на військові дії. Варто сказати, що саме освіта відіграє важливу роль у формуванні поглядів на національну ідентичність. Дуже важливо виховати в майбутніх поколіннях розуміння власної історії, культурної приналежності, ролі традицій та мови. Мистецтво є могутнім засобом такого виховання. Виховання у молодого покоління почуття патріотизму, активної громадянської позиції, національно-свідомої особистості, відданості справі зміцнення державності – нині визнані пріоритетними напрямками виховної роботи в закладах освіти.

У концепції виховання та виховних орієнтирах Івана Беха, доктора психологічних наук, професора, дійсного а Національної академії педагогічних наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, який плідно працює в галузі методології й теорії, технологій сучасної освіти, зазначено, що в школярів початкової школи «мистецтво формує естетичні почуття, уявлення і знання про прекрасне у житті та дозволяє осягнути»:

- основи про видову специфіку мистецтв, засобів їх виразності;
- вміння відчувати та розуміти художні образи;
- навичок виконувати творчі завдання;
- дозволяє пізнавати мистецтво навколо себе, мистецтво рідного краю, пізнання культурних об'єктів, включених до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО тощо.

В школярів основної школи мистецтво формує потребу у спілкуванні з мистецтвом як основи естетичного виховання і художнього сприйняття дійсності та впливає на:

- розвиток пізнавального інтересу до мистецтва;
- формування навичок сприймання та аналізу художніх творів;
- розвиток здатності до творчої діяльності у мистецькій сфері;

- розвиток художньо-естетичних смаків, емоцій, почуттів і культури мислення та поведінки.

Мистецтво впливає на розуміння ролі мистецтва як основи морально-духовного розвитку особистості, здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати, правильно розуміти мистецтво; здатності висловлювати власне ставлення до мистецтва, творчої діяльності у мистецькій сфері; потреби у спілкуванні з мистецтвом, формування системи мистецьких знань, понять, термінів, тлумачень.

Ті, хто народився і проживає на Черкащині, знає скільки відомих людей прославили наш край. Черкащина – колыска української держави, земля Тараса і Богдана, завжди славилася своїми майстрами та народними умільцями. На її теренах зросло не одне покоління талановитих професійних художників, скульпторів, музикантів, які творять наше національне мистецтво. Проносючи крізь призму генетичної пам'яті народні сюжети та символи, митці нашого краю творили і створюють неповторну й самобутню українську культуру.

Письменники, поети, митці, спортсмени, яких об'єднала Черкаська земля, назавжди вписали свої імена у скрижалі світової історії:

- Тарас Григорович Шевченко – український поет, класик української літератури, мислитель, художник, національний герой і символ України.
- Семен Степанович Гулак-Артемівський – український композитор, співак, баритон (бас-баритон), драматичний артист.
- В'ячеслав Максимович Чорновіл – український політик, публіцист, літературний критик.
- Тодось Степанович Осьмачка – український письменник, поет.
- Іван Нечуй-Левицький – український письменник, етнограф, фольклорист, педагог.

На Черкащині проживало багато майстрів вокально-хорового мистецтва, які створювали чудові вокальні твори, основою яких була поезія Т. Г. Шевченко з її правдолюбним і пророчим змістом. Так сформувалася музично-пісенна шевченкіана, як мистецьке явище, є невід'ємною частиною

художнього процесу, що розвивається на Черкащині впродовж тривалого часу (*від середини XIX століття до сьогодення*). Вона бере свій початок з народної вокально-хорової творчості, яка є основою творів відомих композиторів – уродженців нашого краю, завдяки яким розпочалося й продовжується нині життя Шевченкових героїв на музичній сцені.

Особливо тісна дружба пов'язувала Т. Г. Шевченка із своїм земляком, відомим українським композитором, співаком і драматургом Семеном Степановичем Гулаком-Артемівським (1813–1873), який народився в м. Городище. Другові-земляку С. С. Гулак-Артемівський присвятив свою пісню «Стоїть явір над водою». Прикметно, що він був одним із небагатьох, хто не відцурався Т. Г. Шевченка, коли він був на засланні, і підтримував його матеріально.

Найглибшим і найґрунтовнішим інтерпретатором творів Т. Г. Шевченка в музиці, безумовно, є Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) – український композитор, піаніст, диригент, педагог.

Його дитячі і юнацькі роки пов'язані із селом Жовнине (нині – Чорнобаївщина), куди переїхала родина майбутнього композитора. В Жовнині розпочався ранній етап творчих пошуків композитора. Саме тут спільно із М. Старицьким М. Лисенко займався етнографією, прослуховуючи та фіксуючи народнописенний матеріал.

Впродовж усього свого життя М. Лисенко звертався до поезії Т. Г. Шевченка. Його цикл, який називається «Музика до «Кобзаря», містить 87 творів різних жанрів і форм. «Кобзар» Шевченка для композитора завжди був вірним супутником, об'єктом творчої уваги та натхнення. На слова Тараса Шевченка Лисенко створив також **56 романсів, 19 хорів, 9 вокальних ансамблів і 3 кантати**. Його називали «Шевченком у музиці».

Вагомий внесок у популяризацію творчої спадщини Т. Г. Шевченка та розвиток народного вокально-хорового мистецтва зробив відомий фольклорист, хоровий диригент і композитор Порфи́рій Дани́лович Дему́цький (1860–1927). Він, працюючи у 1889–1918 роках лікарем у селі Охматів на Жашківщині, організував народний хор (близько 100 співаків), з яким виступав у багатьох містах України – Києві, Одесі, Таращі, Умані, Жашкові, а також на Галичині. У хорі співали селяни як з Охматова, так і з навколишніх сіл – Вороного, Побійної, Нової Греблі, Сорокатяг, Сабадаша.

Як блискучий майстер хорового виконання й неперевершений інтерпретатор народної пісні та творчості композиторів-класиків, в історію української культури увійшов **Олександр Кошиць**. Народився 1875 року в селі Ромашки, неподалік Канева, а дитинство його пройшло в селі Тарасівці (нині – Звенигородського району).

Митець виступав як диригент на шевченківських концертах, які щороку влаштовувалися з ініціати́ви Миколи Лисенка. Хор під керівництвом О. Кошиця брав участь у багатотисячній панасхиді по Шевченкові, що вперше після повалення самодержавства відбулася в Києві 19 березня 1917 року. На завершення хористи виконали

національний гімн «Ще не вмерла Україна» та «Заповіт» Т. Шевченка.

Шевченківська тема посідає важливе місце у творчості українського композитора й хорового диригента **Кирила Григоровича Стеценка** (1882–1922), який народився в селі Квітки Корсунь-Шевченківського регіону. Своєю творчістю й діяльністю він був продовжувачем національного напрямку української музики, розпочатого Миколою Лисенком. Композитор залишив нащадкам великі скарби світської і духовної музики. У його творчому доробку – музика до інсценізації поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», хор «Заповіт» на слова Т. Г. Шевченка, хорова поема «Рано-вранці новобранці» на вірші Т. Г. Шевченка. До 50-річчя від з смерті Шевченка К. Г. Стеценко написав кантату «Шевченкові».

Як поет, Т. Г. Шевченко зростав на кобзарських піснях та думках. Т. Г. Шевченко захоплювався неповторною індивідуальністю кожного кобзаря, і був просто закоханий у їхні співи та підносив їх навіть над поемами Гомера. Одним із таких кобзарів був **Никін Іванович Прудкий** (1890–1982), що народився в Каневі. У 1920-х роках він був єдиним кобзарем у штаті створеного тоді Шевченківського заповідника.

Надовго запам'яталися відвідувачам з різних куточків України й закордонним гостям виступи біля Шевченкової могили славного українського кобзаря **Олексія Сергійовича Чуприни** (1908–1993), який народився в селі Гарбузин Корсунь-Шевченківського регіону. Щоліта кожного ранку майже три десятиріччя він підіймався на високу дніпровську кручу до усипальниці Кобзаря. У його репертуарі були народні пісні, твори композиторів, кантати.

Далеко за межами Черкащини став відомим кобзар із села Великий Хутір (Драбівщина) **Михайло Дмитрович Коваль**, у репертуарі якого налічується понад сто творів: історичні пісні, думи, псалми, балади, обрядові та побутові пісні на власні слова та слова українських поетів. Одна з найулюбленіших пісень кобзаря «На високій дуже кручі». Ця пісня про Тараса Шевченка, який з високої канівської гори, як вважає автор, дивиться саме на його рідне село Великий Хутір.

Музичні твори на слова Тараса Шевченка виконують видатні вокалісти Черкащини та музичні колективи, поезія видатного поета звучить у супроводі народних інструментів.

Музика та Шевченківське слово єднає українців і виховує дітей, пробуджує у них духовне сприйняття своєї ідентичності, належності до українського народу, тому на уроках, так і в позакласних навчально-виховних заходах необхідно знайомити, вивчати і виконувати з учнями краєзнавчий матеріал, вивчати творчість та популяризувати твори відомих митців, діячів культури і мистецтва Черкаського краю. Саме така єдність та краєзнавча, мистецька спрямованість освітнього процесу допомагає згуртовувати та об'єднувати всіх черкащан, які у складні для нашої країни часи повинні бути сильними, мужніми та єдиними.

В образотворчому мистецтві **українська ідентичність учнів** — це не просто знання дат чи

прізвищ, а глибоке проживання «візуального коду» нації. Вона формується через активне вивчення спадщини великих майстрів, занурення в естетику народних ремесел та практичне опанування технік декоративно-ужиткового мистецтва. Це процес перетворення зовнішнього культурного досвіду на внутрішнє переконання.

Пропонуємо фахівцям **Алгоритм дій: від теорії до національної самосвідомості.**

Для створення цілісного середовища розвитку національно-свідомої особистості пропонуємо таку систему заходів:

1. Етнокультурна та фольклорна основа:

Інтеграція фольклору: Використання народних казок, легенд та приказок у спілкуванні з молодшими школярами для створення емоційного зв'язку з рідною культурою.

Дослідження пісенної спадщини: Відстеження еволюції народної пісні — від архаїчних обрядових мотивів до сучасних інтерпретацій, що демонструє тяглість традицій.

Сімейні традиції: Глибоке вивчення родинних свят та звичаїв як основи «генетичної пам'яті» учня.

2. Практична творчість та майстерність:

• **Майстер-класи з ремесел:** Практичне виготовлення виробів (кераміка, розпис, витинанка, лялька-мотанка), що дозволяє відчути «матеріал» нації на дотик.

• **Тематичні конкурси:** Організація змагань із образотворчої творчості, де учні можуть висловити власне бачення сучасної України.

• **Мистецтво фотографії:** Створення виставок художніх фото, які фіксують красу рідного краю та важливі соціальні моменти через об'єктив молоді.

3. Комунікація та культурний обмін:

• **«Живе» мистецтво:** Регулярне відвідування театрів, музеїв, концертів та виставок для формування високого естетичного смаку.

• **Регіональні мости:** Обмін культурними здобутками між учнями з різних куточків України, що руйнує стереотипи та зміцнює відчуття єдності («Схід і Захід разом»).

• **Кінодискусії:** Перегляд та колективне обговорення українського кінематографа, що піднімає питання національного вибору та моральних цінностей.

4. Експедиційна та просвітницька робота:

• **Пошукова діяльність:** Збирання та збереження зразків народної спадщини, інтерв'ю з носіями традицій у межах краєзнавчих проєктів.

• **Героїка сучасності:** Інформаційна діяльність, спрямована на вшанування подвигів українських захисників та волонтерів. Це формує

образ сучасного героя як невід'ємної частини національного етосу.

Виконуючи послідовно таку роботу, фахівець матиме прогнозований результат, кінцевою метою якого є виховання особистості з міцним «внутрішнім стрижнем» — сформованою національною ідентичністю. Це проявлятиметься у високій моральній, політичній та правовій культурі; глибокому почутті власної гідності та внутрішньої свободи; щирому вболіванні за державні пріоритети та благо свого народу; здатності представляти Україну як рівноправного та самобутнього партнера у світовому співтоваристві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту. Закон України. URL: <http://radabook.com>
2. Мистецтво. Модельні програми 5–6 і 7–9 класів НУШ. URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83197/#google_vignette
3. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI сторіччя / авт. кол.: В. Литвин (кер.); В. Андрущенко, А.Гуржій та ін. Київ: Навч. книга, 2004.
4. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Во, ловик, О.І. Кульчицька, Л.Є. Сіраєва, Я.В. Цехмістер та ін.; за ред. С.О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
5. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. Рідна школа. 1995. № 12. С. 30–51.
6. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
7. Букреева Д. Види діяльності на уроці музичного мистецтва: [в початкових класах загальноосвітньої школи]. Музичний керівник. 2013. № 2. С. 7-13.
8. Гончаренко М. М. Формування творчої активності на уроках музичного мистецтва. Мистецтво в школі. 2013. № 2. С. 6-8.
9. Мілюкова Н. П. Нетрадиційні уроки музичного мистецтва. Мистецтво в школі. (Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура). 2013. № 5. С. 2.
10. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
11. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
12. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000.